

СРПСКИ ФРОНТ 1914. БИТКА НА ЦЕРУ

"Видео сам једну старицу којој је глава била смрскана кундаком... Али да станем. Нећу да говорим о силовањима, ни о страсним садистичким зверствима, која су починили аустријски официри и војници. Довољни су ови примери које сам навео. Дрхтим при помисли на сву ту злочиначку гнусобу, коју ћемо имати да констатујемо, када дефинитивно буде одагната та војска, која се сматра за цивилизовану. За сада су њени рањеници смештени заједно са Србима у српске болнице. Негују се исто тако као и Срби. Према њиховим заробљеницима поступа се као према људима.

Србија и овог пута болно пати и лопи крвљу... Она јауче над ужасима, али се не свети обезоружаним непријатељима."

СРПСКИ ФРОНТ 1914. У СРПСКОЈ ШТАМПИ

Кроз Мачву и Подриње

Српска штампа о Церској бици августа 1914. године

Почетком Првог свјетског рата дневне новине у Краљевини Србији нашле су се у изузетно тешкој ситуацији. Већина најугледнијих дневних новина имала је своје сједиште у Београду, а то је значило да су са почетком ратних дејстава, крајем јула 1914. године, дневне новине излазиле готово на првој линији фронта. Поред очигледних потешкоћа усљед ратних дејстава, велики проблем је представљала набавка папира и боје, неопходне да би се одржао континуитет излажења. Неки листови, као Тговински гласник су престали са излажењем у ишчекивању краја рата и бољег времена, други, као Вечерње новости, су пак пренијели сједиште листа у Ниш, ратну престоницу Краљевине Србије. Трећи су наставили да излазе у Београду, као Политика, дијелећи судбину града и његових становника.

Поред проблема са неопходним репроматеријалом велика потешкоћа била је чињеница да су новинари и уредници дневних новина често били резервни официри и подофицири, у сваком случају војни обвезници, па су са проглашењем мобилизације отишли у своје јединице. Тако је почетком рата редакција Политике спала на само једног новинара.¹

Упркос свим потешкоћама, дневне новине су ревносно пратиле стање на фронту са Аустро-Угарском, настојећи да своје читаоце што прецизније информишу о најзначајнијим догађајима. Један од таквих догађаја је и битка на Церу, прва велика побједа српске војске у Првом свјетском рату. Битка која је вођена од 15. августа до 19. августа 1914. године.

¹ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Austrougarska-granata-u-redakciji-Politike.lt.html>

Информације, које су објављиване, долазиле су из разних извора. Посредством Ратног прес-бироа, новине су добијале саопштења Владе и Врховне команде, али су и објављивале извјештаје страних дописника са фронта у Србији, као што је извјештај француског дописника из Србије Анри Барбиа објављен и у Политици и у Правди од 12/25. августа 1914. Додатни извор информација су биле изјаве очевидаца, често војника и официра који би своја запажања слали новинама, посебно Политици.

Овакви извјештаји представљају изузетно вредне историјске изворе, који нам откривају не само ток битке, већ и какав је утисак оставила ова величанствена побједа у српском друштву, посебно у војсци. Од огромног пораста самопуздања и свијести да могу равноправно да се супротставе и побједе надмоћнијег непријатеља и то једну европску силу, па до нереалне и погрешне процјене да је овом побједом задан смртан ударац Аустро-Угарској, те да је крај рата близу. Такође, ови извјештаји су откривали и стравичне злочине, које су аустро-угарске трупе починиле над цивилима широм Мачве и Подриња.

За овај број Историјских свезака издвојени су текстови из четири српске новине (Српске новине, Политика, Правда и Стража) у периоду од 5/18. августа и првих вјести о великој побједи на Дрини, па до 27. августа/9. септембра 1914. године и указа о унапређењу у чин војводе ђенерала Степе Степановића.

Такођер донијета су и два текста из новина са територије Аустро-Угарске, Сарајевски лист из Сарајева и Илустровани лист из Загреба те њихова виђења борби на Дрини и Церу.

Напомињемо да сви српски листови користе јулијански, а они са простора Аустро-Угарске грегоријански календар. Такође, сви текстови су пренијети вјерно оригиналу.

НАЈНОВИЈИ БРЗОЈАВИ О РАТОВИМА И ПОЛОŽАЈУ.

НЕСЛУЖБЕНО. – НЕСЛУЖБЕНО

ВЕЛИКА ПОБЈЕДА НАШЕ ВОЈСКЕ У СРБИЈИ.

Већ. 16. августа.

Borbe na Drini, koje su bile javljene, dovele su do odlučne pobjede naših četa nad jakim neprijateljskim četama, koje su potisnute prema Valjevu. Zarobljeno je mnogo ljudi i zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala. Proganjanje neprijatelja u punom je toku. Naše čete borile su se sa zamjernom hrabrošću protiv po snazi isto tako brojnog neprijatelja, koji je bio na jakim položajima. Naročito zaslužuje da se spomene varaždinska pješачка pukovnija broj 16.², čiji su časnici i vojnici uz najteže okolnosti sa starom prokušanom žilavom hrabrošću uvijek Caru vjernih Hrvata jurišali do pobjede. Potankosti o toku borbi i zaplijenjenim trofejima javiće se.

Sarajevski list бр. 188, 17. август 1914, стр. 2.

Ниш, 4. августа. – Врховна команда јавља данас у 4 часа по подне:

Непријатељ на Церу (код Шапца) до ноге потучен и бежи ка Лозници, Лешници и Шапцу.

2 Ради се о јединици из састава 72. бригаде, 36. дивизије 13. загребачког корпуса 5. аустроугарске армије под командом генерала Либориуса фон Франка (Liborius von Frank) http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=2_551; ратни дневник 16. varaždinske пјешадијске пуковније је објављен у издању Државног архива у Бјеловару, Pleskalt, Željko. Ratni dnevnik С.к. Varaždinske пјешачке пуковније бр. 16., Sv. I. i II, Bjelovar, 2004

Три пука потпуно уништена. Заплењено 14 топова и много другог материјала. Наши их гоне.

Српске новине бр. 170, 05. август 1914, стр. 2.

ПОРАЗ АУСТРИЈАНАЦА НА ДРИНИ.

– Наше трупе потукле су до ноге аустројске корпусе око Лознице и Лешнице и Цера. – Задобили смо огроман плен и на десетине хиљада заробљеника. – Честитка српској војсци из Русије. –

Српско оружје заблистало је новом славом. Јунаци са Куманова, Бакарног Гувна, Битоља, Једрена, Скадра и Брегалнице – чије се име са хвалом и дивљењем проноси кроз цео свет – надмашили су, новим победама, сами себе.

У оном истом историјском куту наше земље у коме су биле прве судбоносне битке за васкрс Србије, решена је и сада судбина Српског Народа. Над гробовима јунака са Мишара, Дубља, Равња, Засавице, Лознице и Лешнице, на оним истим бојним пољима на којима су Карађорђеви и Милошеви устаници сломили Турску, њихови унуци сломили су Аустрију.

У великоме светском рату, у коме су устали милиони против милиона, Србија је однела прве витешке победе и задала прве смртне ударе непријатељима правде и слободе народа.

Та висока част, коју је судбина доделила нашем оружју, биће достојно оцењена у историји. Ти надчовечански напори, које су наше армије показале, биће достојно награђени.

Велики народни сан остварује се. Уједињење Српског Народа на прагу је.

* * *

О страшном поразу Аустријанаца у Подрињу добили смо ове извештаје:

(Извештај „Политици”).

Крагујевац, 7. августа по подне.

На целом фронту код Јадра Аустријаци су потучени до ноге. Остаци разбијених аустријских корпуса пребачени су преко Дрине. Наше их трупе енергично гоне.

Колико се до сада зна, заробили смо четрдесет топова, огромну логорску спрему, две комплетне батерије хаубица (дванаест топова), једну комплетну војну музику са капелником и свим музикантима.

Заробљено је више виших официра. До сада је пребројано око 10 000 заробљених Аустријанаца. Заробљена аустријска музика концертираће већ сутра прекосутра у Крагујевцу.

К.

(телеграми Пресбиру).

Крагујевац, 7. августа,

Српска војска на Церу и Јадру однела је велику победу. Непријатељ се повлачи на целом фронту: наше трупе снажно гоне непријатеља. Непријатељу су нанешени велики губитци.

Плен је знатан. Очекују се детаљи.

Крагујевац, 7. августа.

Велика битка код Дрине, према Лозници и Лешници, завршила се данас пре подне сјајном победом српске војске.

У свим правцима, непријатељ одступа, хитајући да се дочепа својих мостова на Дрини. Наша га војска узастопце гони и већ туче његове мостове.

У свом бегству непријатељ оставља за собом богат плен. Заробљено је мноштво официра и војника. Заплењено је, колико се до сад зна, 40 топова, од којих велики број хаубица; мноштво коња и осталог убојног материјала. Непријатељ напушта за собом целокупне пољске болнице и пекарнице са целим персоналом и прибором. Плен се још увек прикупља и пописује. Непријатељ је претрпио огромне губитке. Има читавих пукова који су уништени.

Крагујевац, 7. августа.

Поводом прве победе на Церу, добивене 4 ов. мес. Његово Краљевско Височанство Престононаследник добио је од Његовог Царског Височанства врховног главнокомандујућег, Великог Кнеза Николаја Николајевића овај телеграм:

Добивши извештај о сјајној победи, коју је однела славна српска војска, од своје стране, као и од целе братске руске војске, из дубине душе честитам прву победу, која је Божијом помоћу почетак читавог низа даљих, будућих победа. У мом лицу цела руска војска кличе громко српским победницима: „Живели!”

Николај Николајевић

Политика бр. 3786, 08. августа 1914.

MEDJU RANJENICIMA.

Izmučeni, blijeda, strastvena lica, okrvavljeni i prljavi, dolaze gotovo dnevno ranjenici na zagrebačke kolodvore. Tu ih dočekuje radoznala svjetina, dobrovoljni bolničari, nebrojena kola, nosiljke, što se sve miješa u muklom i teškom žamoru. Pomalo iznose ranjene. Vlada mrtva tišina, dok se negdje začuje vrisak. Neka žena opazila svog, sa sastrijeljenom rukom. „Nije zlo” – tješi je ranjenik uz bolan smiješak.

Namjestili su ranjene na kola tramvajaska. Krenuše. Gdje se na ulici ukaže tužna ta povorka, ljudi

postajkuju, mučke zure u kola sa nosiljkama, a žene udaraju u tihi plač.

Iskrcavaju ih kod topničke vojarne. Lakše ranjeni hodaju uz pomoć bolničara. Vode nekog višeg časnika. U zapačku nosi stručak osušenog cvijeća, a na pozdrav i klicanje vojnika bolno klima glavom i stenje. Nije povezan, jer ima na prsima, gdje mu je tane u tijelo ušlo i na ledjima, kuda je probilo, flaster.

Tamo u nosiljci ima jedan uz sebe srpsku pušku, onaj srbijansku vojničku kapu, dok je drugi položio ruku na handžar, što ga je po svoj prilici oteo srpskom komiti.

Unilazimo u vojarnu, jer od 2 do 4 dopuštaju posjet ranjenicima. U prizemlju, u prvom i drugom katu, na svakim vratima stoji tablica „Krankenzimmer“, sa dodatkom broja ljudi. Gotovo uz svaki krevet vidi se po koji posjetnik, većinom žene. „Otkuda ste vi?“ – pitamo vrlo snažnog momka povezanom glavom, a sa izrazom nehaja i patnje na licu. „Iz varaždina, husar sam“.

„Gdje ste ranjeni“.

„Šrapnelom u glavu, a nakon toga, kad sam pao, prešla mi kola sa trenom preko tijela“.

Opažamo, da mu nije do razgovora, pa ga ostavljamo.

Onaj, na drugom krevetu, prepozna nas. „A što vi lancman³ ovdje?“

„Da, ovdje.“

„Kako s vama?“

„Šrapnela mi otrgla komad lica, a tane probilo ruku na dva mjesta“.

„Boli?“

„Ne, samo šrapnela sakramenski peče“.

³ Zemljak.

Našavši znanca, obradovao se bijednik mnogo, i uzeo pričati:

„Bili smo na Drini nasuprot Loznice. Već nam je dosadilo čekanje, pa nestrpljivo čekamo zapovijed natrag ili napred. Ja sam, znate, iz šesnajste⁴. Nakon dva tjedna, jedne večeri, dodje zapovijed, da se ima ići prijeko. Čuli smo, da naši već prelaze. Jedan naš podčasnik preplivao čamcem Drinu, razgledao položaj i vratio se natrag. Čujem, momci pričaju kako podčasnik veli, da je prijeko sve mirno, tek ona šumica nekako sumnjiva. Naš major reče nam par riječi i zagazi prvi u Drinu. Za njim zagazimo mi, sve do ramena. Najedanput se iz šumice nešto zapraši, a kraj nas zafučkaju kuglje. Obeuzeo nas je prvi, grozni strah, ali oni, što su iza nas, guraju nas naprijed. Idući onako kroz vodu, pucamo, kraj mene padaju kao snoplje, a od dima se ništa ne vidi. Šta je dalje bilo, ne znam, tek se sjećam, da smo se našli u šumici, gdje je sve praskalo, lamalo se i bilo rasvjetljeno crveno crnim plamenovima. Srbe smo konačno potisnuli. Nih je samo nestalo, ali se gore, u daljini, sa brijegova, počelo dimiti. To je grozna stvar, neda se opisati. Preko naših glava tulile su naše šrapnele i padale na njihov brijeg. Kako je tamo bilo, ne znam.“

„Kako dugo ste bili u borbi?“

„Iza prelaza puna dva dana. Dvije noći nije se ništa spavalo, a jelo jošte manje. Nama je bila glavna svrha, da zauzmemo jedan brijeg, gdje su bili Srbi. Mi nijesmo od umora mogli dalje. Došla je pedesettreća⁵. Jedanput šturmiramo mi, pa oni, pa opet mi, i nadjemo se na srpskom brijegu, gdje se jošte sa strane neprestano sipala vatra iz mašinskih pušaka. Najedanput su Srbi pucali sve redje, mi smo počeli ijuškati⁶, kad ja osjetim slabost u desnoj

⁴ Ради се о 16. varaždinskoj pješadijskoj pukovnici vidi nap. 1

⁵ Ради се о 53. zagrebačkoj pješadijskoj pukovnici takođe u sastavu 72. brigade, 36. divizije 13. zagrebačkog korpusa 5. austrougarske armije. Више види: Kristian Strukić, „53. zagrebačka pješačka pukovnica: spomen-medalje, znak i značka iz fundusa Muzeja grada Zagreba“ u: *Numizmatičke vijesti*, br. 61, Zagreb 2008. http://www.mgz.hr/UserFiles/file/STRUKIC_NM_2008_Pukovnica.pdf

⁶ Klicati.

ruci. Prostrijelila mi ju kuglja na dva mjesta. Za čas osjetim, kao da mi neko u lice puhnuo – odnesla mi šrapnela komad lica ispod desnog oka. Brzo su nas pobrali, vozili smo se cijeli dan samo kroz Srbiju i sad sam ovdje, hvala Bogu!”

„Otkuda ste vi?” – pitamo susjeda, koji je prisluškiavao pripovijedanju svoga druga.

„Iz Novog Marofa, od šesnajste.”

„Gdje ste ranjeni?”

„V nogu”

„Da li vam je bolje?”

„Kad su mi črve stirali, čisto dobro”.

„Što ste crve dobili u rani?”

„Nekak, jedno popoldan i celu noć ležal sem prostrelen, dok me nisu našli”.

„A što vam se najgroznije čini u ratu?”

„Ha, prve kugle, gospon. Pak to, kaj čovjek čist postane živina. Znaju, nigdar si ja ne bi mogle misliti, da čovek ovak more postekleti. Čoveku samo dojde da kole i kole. Kda smo napravili šturm i gda je došlo na bajunete, došel sem ja i još jedan pajtaš na jednoga Srba, koj je već sve svoje patrone spucal i htel nas s bajonetom. Moj pajtaš vudri ga s kundakom po ruki, a ja z jedne, a on z druge strane i zdignemo ga na bajunetih, dok nije zdehnul. Joj, grda je to stvar rat”, - završi naš Zagorac sa zgražanjem.

Vidimo jednog sa nogom u sadri⁷. Okupili ga njegovi. Iz jedne kesice sa prsiju vadi tane mašinske puške, koje mu je razmrskalo kost iznad koljena. Tane je bilo dosta sitno, a na vršku rasprsnuto kao vruće olovo, kad udari u tvrd predmet. Spremio si ga siromak kao ratnu uspomenu.

Čujemo najrazličitijih pripovijesti. Ranjenici ponajviše ističu, kako civilno pučanstvo puca iza

⁷ U gipsu.

ledja, ali ih naši strijeljaju. U mnogim kućama našli su rakije u velikoj količini. Bilo i otrovane. Takove su Srbi, da očuvaju svoje, označili crnim križem. Gladovalo se prve dane dosta, jer zaira⁸ nije mogla odmah do njih, dokle nijesu očistili dobar dio neprijateljskog zemljišta, omogućivši time prelaz preko Drine.

Ranjenici se mnogo vesele, kada ih dodje ma tko posjetiti, a za darove, osobito cigarete i novine vrlo su zahvalni.

Ilustrovani list br. 35, 29. avgust str. 824-826

ЗАРОБЉЕНИЦИ У НИШУ

– Како су дочекани први аустријски заробљеници у Нишу. –

Јуче су спроведени у Ниш први аустријски заробљени војници и подофицири. Официри су задржани у Ваљеу.

Низ нишке улице биле су се слегле масе света, као што се никад не памти. Цело варошко становништво, они који су од почетка рата склонили у Нишу, Београђани – добеглице (како их званично назива општина нишка) сељаци из околних села, па чак и чланови дипломатског кора били су се стекли на улицама да виде прве заробљенике „силне“ Аустрије која се спрема да за пет дана умаршира у Ниш.

Крај Нишаве и око уласка у градску тврђаву све ограде, сви кровови сва дрвета били су начичкани светом. Војници и жандармерија једва су одржавали ред.

Кад су наишли заробљеници – две стотине четрдесет њих – свет се усколебао. Утисак од дивљаштва које је аустријска војска починила у Подрињу и Мачви, био је толико свеж, да су раздражени хтели линчовати заробљенике. Жандармерија и друга стража успели су да их заклоне. После се свет стишао и заробљеничка поворка наставила је на миру пут у тврђаву.

⁸ Hrana, provijant.

Заробљеници су ишли утучени, оборене главе. Страх и муке што су их претрпели од почетка рата били су јасно исписани на њиховим лицима. И кад су се изгубили испод градске капије свет је још дуго био на улицама и радосно коментарио последње догађаје и данашње вести са Дрине.

*

Заробљеници су кроз град спроведени у градско поље. Успео сам да разговарам са неким од њих. Већина су Словени, подофицири су им Мађари, Пољаци и Чеси, а официри су им били Немци.

- Имали смо да бирамо ропство или смрт, рекао ми је један од њих. Јер пред нама је била српска војска а иза нас су били мађарски пукови, који су имали наредбу да нас убијају ако се само окренемо да бежимо.
- Ја ништа не жалим, рекао ми је други, један занатлија из Новог Сада. Ми смо своје пребринули. И ја вас уверавам, да би многи и многи аустријски војници пристали да деле нашу судбину.

Из разговора са свима добио сам утисак, да је у аустријским војним редовима већ настало расуло и да је сва њихова војска резигнирана. Оскудица у храни била је врло велика, али им је спрема иначе добра.

*

Пошто велике партије заробљеника имају тек да стигну, то је образована нарочита заробљеничка команда. Њено седиште није у Нишу.

Јов.

Политика бр. 3787, 09. август 1914.

СЛАВА МАЧВИ

После Куманова, Битоља, Јадрана и Брегалнице, Српско је оружје уплело у свој лаворов

венац још један успех. У светском рату, где се бију милијони, где се бију народи, српски народ имао је ту ретку витешку срећу, да буде први међу првима. Наши јунаци са Куманова, Битоља и Брегалнице, наши неустрашиви витези са Скадра, Једрена и Јадрана задали су смртне ударце моћном непријатељу, против кога су умали Словени, поред њих и цео цивилизовани свет који брани правду и слободу народа.

И да би част била виша, да би слава и понос били трајнији, да би глас о сјајној победи што даље одјекнуо, надчовечанска се борба, у којој је непријатељ не потучен већ поражен, водила баш на оном историском месту на коме су престо и више година водили крваве борбе Вожд, Милош, Милош Поцерац, поп Лука, Прота Бирчанин, Змај од Ноћаја, капетан и његови голи синови, ударајући темељ данашњој Србији. На прекјучерашњи дан српски витези припалили су на гробовима својих предака воштанице.

Дрина, Засавица и Сава опет су, као и препотекле крваве, Мишар, Дубље, Равње, Лозница, Шабац и Љешница опет су, као и престо и више година орошене крвљу. Идеали, којима већ вековима прилажемо што нам је најмилије остварују се. На хоризонту помаља се Уједињење Целокупног Српства у једну моћну и снажну државу.

Слава Мачви!

Стража бр. 202, 09. август 1914.

[Уводник]

Како наш лист, због извесних техничких препрека, није могао редовно излазити, то ми нисмо ни стигли да на време забележимо радосну вест о великој и сјајној победи наше војске. О победи што ју је она, елементарном снагом нашег народа и једним добрим планом, однела над много надбројнијим непријатељем баш тамо где се састају Цер и Видојевицу.

Оно што се толико година очекивало, оно што је од објаве рата постало неизбежно догодило се је. Наша храбра и славна војска сукобила се са аустријским трупима; сукобила се и однела сјајну победу. Но треба знати да тај пораз аустријске војске није споредног значаја. Наша победа је потпуна и дефинитивна, она за нас има значај кумановске победе.

Аустријанци су били прешли Дрину и Саву са три корпуса. Они су тиме целокупном бојишту дали другу слику и други карактер, јер су главни део своје војске бацили тамо где се није надало да ће доћи до одсудне битке. На Церу је, на четири дана после прелаза, дошло до борбе и три аустријска корпуса били су до ноге потучени.

А тада када су се разбијени остаци од 3 корпуса налазили у бегству, наишли су још два нова, одморна корпуса аустријска и они су покушали, потпомогнути неким разбијеним одељенима, да даду нови отпор. Али је то донело само још једну победу нашој војсци, а нашем непријатељу потпун пораз.

Такав резултат је од огромног војничког и политичког значаја. Историја не памти да су се икада у Европи сукобиле на једноме месту толике две армије, колико су овог пута имале да реше да ли је победа на нашој или на аустријској страни. Сами аустријанци имали су пребачених 5 корпуса, што ће рећи преко 300.000 људи. То у исто време значи, да су морали повући скоро сву своју војску са целокупног свог фронта према Србији т.ј., да је нашом првом победом решен рат са Аустро-Угарском.

Али је прави, управо неизмерен значај ове победе политички и морални. Полет и пожртвовање код наше војске попели су се до кулминације, а самопуздање народно постало је огромно и непоколебљиво. Вест о победи мале Србије над великом и моћном Аустријом прелетела је муњевитом брзином наше границе и стигла нашим савезницима. Утисак је био огроман. Сетимо се само топлог и одушевље-

ног поздрава Николаја Николајевића, врховног команданта руске војске, којим је одушевљено поздравио прву и велику српску победу и у коме је ускликнуо „Живела српска војска“.

И ми се придружујемо овом поздраву представника храбре и неизбројне руске савезничке војске и кличемо са њима заједно јунацима са Цера и Видојевице „Живели“. Српски народ може сада сасвим спокојно гледати у будућност, јер га само још кратко време раставља од потпуног иостварења његових идеала.

Правда бр. 199, 12. август 1914.

БИТКА НА ЦЕРУ

– Ток битке на Церу. – Дивљаштва аустријских трупа после пораза –

– извештај Андри Барбиа –

Београд 12. августа

Ратни Пресбиро има овај извештај о последњим борбама, који је Анри Барби, кореспондент париског „Журнала“, послао француском листовима.

„Са српском војском пратио сам ратове српско-турски и српско-бугарски. Видео сам битке на Куманову, код Битоља и на Брегалници. Овог пута присуствовао сам борби још значајнијој и страшнијој, огорченој битци, коју већ седам дана српске трупе бију против аустријског упада на фронту Лозница-Шабац, који између Саве и Дрине захвата око педесет километара у правој линији. Од тог фронта полази један појас терена, широк око 30 километара, и задире дубоко у непријатељско земљиште, 30 километара, и то тако спуштајући се у широку равницу између Дрине и Саве.

Три корпуса аустријске војске – а од пре пет дана пуних пет корпуса – покушали су туда да прегазе Србију. Са српском војском пошао сам 2. августа њима у сусрет. 70 последњих кило-

метара путовања мој аутомобил престижао је кроз густ облак прашине, непрекидни низ кола са муницијом, храном и понтонима, јер Срби рачунају да ће и они прећи Дрину и ступити на аустријско земљиште.

3. августа, у зору, стигао сам у штаб једне од армија, која је од синоћ отишла дваестину километара у напред.

Битка се продужује. Аустријанци, пошто су захватили долину, заузимају висове. – Топ бесни...

Према мени, у правцу Шапца и са леве стране на којој се уздиже висок и дуг гребен планине Цера, гребен који господари целим пределом, посео је непријатељ и учврстио се ту са артиљеријом. Потиснути га одатле постала је врло тешка ствар. По несрећи не могу вам именовати трупе нити вам саопштити њихов број и распоред, јер би то значило чинити индискреције и пружити непријатељу податке о српској војсци, чију огорчену и смртоносну борбу посматрам забринут, задихан и задивљен.

И Аустријаци се боре са енергијом и храброшћу, што нисам очекивао. На целом фронту артиљерија, сад са једног, сад са другог места пуца без престанка у рафалима. Међутим идем и даље напред, док се путевима и стазама враћа у позадину жалосна поворка рањеника, сељака, жена и деце, који беже из села, у које је непријатељ упао. И овај предео један од најплоднијих и најбогатијих у Србији пун брежуљака и испресецан дубоким долинама, са спуштеним падинама, којима кривуда читав низ увучених путева згодних за заседе. Наћи се у њему, врло је тешко. Пешачки ровови ископани су у свима правцима на северу, западу и истоку. Распознајем оне, које је непријатељ недавно напустио, пуне ранаца, шињела и друге опреме, које лежи на земљи. Са свих страна, кроз грмљавину топова и плотуне пушака, чује се кркљање митраљеза, који хукћу као мотори. Међутим надмоћност Срба већ се јасно види. Једно за другим, заузима се село за селом. Ау-

стријанци се повлаче стопу по стопу, бранећи се јогунасто и користећи се вешто најмањим преимућствима терена. Многобројна су хватања у коштац у којима се, у главном, Срби показују неодољивим.

Никада до сад још нисам видео, да се прима толико ратних заробљеника колико овде.

Упола битке 6. августа, српска коњица изашла је на један положај звани Бели Камен пред једну аустријску дивизију. Ситуација је била критична. Аустријанци, надмоћнији бројем, нападају са жестином. Срећом, један батаљон пешадије и један ескадрон коњице српске, са два митраљеска одељења једне суседне дивизије, пролазе у близини. Одмах их зову у помоћ. И ова неочекивана потпора престиже.

Коњичке батерије пуцају максималном брзином и са таквом прецизношћу, да су не само ућуткале непријатељску артиљерију, него су и уништиле једну батерију, која пада у српске руке. На левом крилу ове делимичне битке узета су још два топа и опкољено је 200 пешака, док се непријатељ хитно повлачио. Топови се превлаче у позадину, сваку запрегу воде по један разоружани заробљеник и један српски војник. Фотографисао сам ту чудну батерију, чија послуга припада сада по једном својом половином свакој од зараћених страна.

Ступио сам у разговор са једним од заробљених официра, Странским, мајором из 28. пешадијског пука. Пуковник им је погинуо, погођен једним метком кроз главу. Цео тај пук је тако десеткован, да је од 4000 људи остало семо 150 живих. Други један официр, млад поручник, са сузама у очима. - „За осам минута”, рече ми он „покошено је 80 мојих пешака!” - „Ах!” – продужи мајор Странски - „српски војници нису одевени сјајно као наши, али – каква храброст!”

Сутрадан, 4. августа, прелазио сам преко положаја на коме се налазила била непријатељска артиљерија. Свуда путем безброј коња који

издишу; мртвих је толико, да страховит смрад заноси. По падинама, по ливадама, у кукурузу... свуда гомиле лешева које сунце пече. Око четири сата по подне одред коњаника зауставља им аутомобил на једној раскрсници. Налазим се на једној узвишици, на шест километара западно од Шапца. Непријатељ, како изгледа, још држи село Маове, које се налази испод мене у долини. Баш у овом тренутку, ево иду к нама два сељака и једна жена преко њива. Они нам доносе вест, да је непријатељ изишао из села, али да је запалио домове и извршио покољ у повлачењу. Сишао сам са њима. Маове је богато село, са великим и плодним мајурима а лепим кућама. На уласку у село један старац премлаћен. Још девет мирних становника је убијено и 12 домова је у пламену. Самном су стигли српски коњаници. Становници су одмах, чим су их видели, почели један за другим да се појављују. Непријатељ је одвео собом жене и девојке; они сви плачу. Али, док ја гасим жеђ, ево, оне се враћају задихане и престрављене, хитајући да утекну. Аустријаци су их пустили.

Остављам те јадне људе, јер лево од мене поново почиње снажна топовска и пушчана паљба. Срби узимају поново суседно село Добрић. Налазим коњицу поново у Метковићу, полазим са њом; увече залогорујемо у Цуљковићу, на самој ивици таласасте висоравни која господари равницом све до видика. На један километар лево од нас, у селу Главици, на подножју планине Цера, одакле је непријатељ одагнао после омирске борбе, један топ још једнако дејствује из пратњу пушчане ватре и испрекидано крклање митраљеца. Све до мркле ноћи непријатељска заштитница брани се у селу Главици. Аустријанци су побеђени на целој fronti. Обузети паником и изгубљени у ноћи, њихови пукови ударају једни на друге и пушкарају се. У даљини дуж Дрине плаве се ватре, расту и множе се и ускоро обоје руменилом цео хоризонт. Побеђени, бесни због пораза, свете се.

3. августа изјутра Срби су победиоци на целој бојној линији и већ су дате заповести, да се непријатељу одсече одступница кад, одједанпут, потмуло клопарање наговештава један аероплан, који долази са Дрине. Непријатељски биплан лети на висини од 80 метара, не обазирајући се на зишу од топовских и пушчаних зрна, која га поздрављају у пролазу. Њему су три четврти сата довољни да прелети цео фронт, да осмотри оложаје и да бележи слаба места. Два сата после његовог проласка непријатељ обуставља одступање. Свеже трупе по моме рачуну два корпуса, појачавају три корпуса, које су Срби тукли. Срби су приморани да обуставе гоњење и да се из опрезности повуку на неким местима. Тако се догодило, да ја, који сам се кренуо за Шабац, наиђем на једну дивизију, која је била јуче на уласку у варош, како се повлачи да поново заузме положаје који доминирају равницом, волећи више да ту чека непријатеља, да га лакше победи.

Са бојишта сам понео апсолутно убеђење, да ће непријатељ, поред свих појачања бити дефинитивно побеђен данас или сутра. И Срби добијају појачања. И поред све храбрости аустријске војске, храбрости коју ја ни издалека нисам ишчекивао, и поред све извежбаности пешадије и коњице и велике надмоћности непријатељеве у артиљерији, Срби ће сломити упорност непријатељеву.

Поред свега приснања, које одајем храбрости аустријских трупа, принуђен сам да жигошем њихова страховита варварства. Да нисам својим очима гледао њихова недела и да нисам фотографисао њихове жртве, не би веровао у злочине, који су једнеи, који чак превазилазе албанска и бугарска зверства.

У селу Грушићу заклано је 20 сељака; многим су од њих очи ископане. Мало пре сам рекао шта сам видео у селу Маову.

Јуче сам слушао једну сељанку из Добрића. Она је држала у наручју чедо од пет месеци када су Аустријанци у бегству прошли кроз

село. Један аустријски војник разбивши кундаком прозорско окно, испалио је у њу пушку из непосредне близине. Метак је сломио десну шаку мајци, прошао кроз одојче и при изласку пребушио јадници леву руку.

Фотографисао сам једну девојчицу од шест година, која је умирала од рана нанетих јој бајонетом и једну лепу девојку из Горње Врањске, којој је мали трбух пробијен бајонетом.

Видео сам једну старицу којој је глава била смрскана кундаком... Али да станем. Нећу да говорим о силовањима, ни о страсним садистичким зверствима, која су починили аустријски официри и војници. Довољни су ови примери које сам навео. Дрхтим при помисли на сву ту злочиначку гнусобу, коју ћемо имати да констатујемо, када дефинитивно буде одагната та војска, која се сматра за цивилизовану. За сада су њени рањеници смештени заједно са Србима у српске болнице. Негују се исто тако као и Срби. Према њиховим заробљеницима поступа се као према људима.

Србија и овог пута болно пати и лопа крвљу... Она јауче над ужасима, али се не свети безоружаним непријатељима.

Правда бр. 199, 12. август 1914, стр. 2;

Политика бр. 3790, 12. август 1914. „Са српском војском“

БИТКА У ЈАДРУ

Како су аустријски корпуси упали у Србију, где се водила главна битка и како су потучени

(ЗВАНИЧНИ ИЗВЕШТАЈ)

Крагујевац, 12. августа.

Још 27. и 28. јула непријатељ је покушавао мањим одељенима да пређе Дрину. Али наши осигуравајући делови успешно су одбијали њихове покушаје.

29. јула у пет часова по подне, непријатељ је почео тући артилеријском и пешадијском ватром поједине тачке на нашој обали на фронту Дрине од Раче до Лознице; а на Сави тукао је Шабац. У исто време примећени су и непријатељски аероплани, који су извиђали на простору: Шабац-Лозница и долином Јадра.

По свим знацима могло се претпоставити да ће непријатељ ускоро предузети прелаз преко Саве и Дрине. 30. јула зором у три сата непријатељ је доиста почео прелаз код Курјачице на Дрини, а у исто време код Шапца. Убрзо затим непријатељ је успео да код Курјачице и Амајлије подигне мост и да пребаци нека одељења своје војске на десну обалу Дрине, а на Сави да заузме Шабац. Овог дана, као што се из свега овога види непријатељ је предузео упад у нашу земљу.

31. јула непријатељ је продужио пребацивање својих трупа на десну обалу Дрине и Саве. На Дрини, поред раније споменутих прелаза, где је био подигао мостове, непријатељ је пребацивао своје трупе и код Брасинске Аде, Зворника и Љубовије. На тај начин непријатељ је овог дана проширио свој фронт све до Љубовије.

Продирање у нашу земљу завршено је оваквим распоредом снага: код Шапца 4. и 9. корпус на фронту Рача-Лешница 8. корпус, на фронту Лешница-Љубовија 13. корпус, са два брдским бригадама из 15. корпуса. Прве прелазе непријатељеве наши су заустављали на положајима код Лознице, Лешнице и Шапца, али нападнути јачом снагом, они су били принуђени да се повлаче, бранећи се стопу по стопу.

1. августа наши заштитни одреди водили су борбу с непријатељом и то према Дрини на лештанским положајима и на положајима Лозница-Горњи Добрић. У току целог овог дана наши слаби одреди заустављали су непријатеља и тек пред мрак одступили су и заузели јаребичке положаје. Код Шапца непријатељ овог дана није био у стању да изађе из вароши и да даље напредује.

Пошто су наши одреди одступили на јаребичке положаје непријатељ је продужио своје продирање и то на овај начин: 8. корпус упутио се у главном у правцу Цера, две дивизије 13. корпуса и 2 брдске бригаде 15. корпуса од Зворника и Љубовије преко Крупања и Пецке у долину Јадра. 2. и 3. августа наше су се трупе држале на јаребичким положајима и тек дано, између 3. и 4. августа, пошто је непријатељ заузео Крупањ, биле су приморане да се повуку на положаје код Завлаке.

Још раније, кад се осетило да је непријатељ предузео са озбиљнијом снагом офанзиву, од наше су стране предузете све мере да се офанзива одбије и већ 2. августа била су упућена појачања која ће непријатеља ударити у његов леви бок. Према томе, маневар наше војске био је овакав: са снагом у Јадру задржавати непријатеља у наступању, а са појачањима која су придошла напасти га преко Цера у леви бок. За време овог маневра део наших снага имао је да задржи непријатеља код Шапца и на тај начин обезбеди извршење овог маневра.

4., 5. и 6. августа наше су трупе пристигле и предузеле снажну офанзиву јаким одељењима преко Цера. Већ 5. августа предвече, према великим губицима непријатељевим и према сјајним успесима појединих наших јединица осетило се да непријатељ малаксава и да се његови изгледи на успех све више смањују.

6. августа непријатељ је разбијен и повлачи се на целом фронту. Ово повлачење код појединих колона било се претворило у право бегство. 7. и 8. августа наше су трупе гониле непријатеља, који се непрестано повлачио у нареду, остављајући за собом топове, муницију, пољске болнице, слагалишта хране и.т.д.

9. августа непријатељ је пребачен преко Дрине натраг. Лозница, Лешница, Љубовија опет су у нашим рукама. За све то време непријатељ, који је био заузео Шабац, тако је био притешњен нашим трупама, да није има могућности да се даље развија и напредује.

Најзначајнији дани сукоба са непријатељем били су 4., 5. и 6. август. Ових дана била се битка на фронту: Крупањ-Завлака-Планина, Иверак-Планина, Цер-Шабац. На фронту око шесет километара. Најодсуднији успеси постигнути су на делу фронта Јадар-Иверак-Цер.

Снага непријатељева у овој битци није ни у ком случају била мања од 120-140.000 бораца. Непријатељ је имао огромних губитака. Читави су му пукови уништени. Број његових мртвих и рањених може се рачунати на 15-16.000 војника. Обронци Иверка и Цера притиснути су гомилама непријатељских лешева. Број заробљеника, који је још једнако прикупљају, тако је велики. У свом повлачењу непријатељ нам је оставио знатан плен: преко 60 топова и хаубица, 114 муниционих кара, 3 пољске болнице, једну санитарску колону, доста телеграфског материјала, много пушака, пионирских алата, велики број коња, коморџиских кола, вагона хране, пољских кујни и један аероплан.

Политика бр. 3791, 13. август 1914.

ПОХОД НА СРБИЈУ

– Како се завршио аустријски поход на Србију. – Темишварски корпус спасао је остале да не буду сви заробљени. – Шта кажу заробљени официри и војници. –

Ратни дописник московског „Руског Слова“, г. Милан Бојовић, који је овековечио поход српске војске преко Косова, послао је своје листу овај извештај о великим биткама у Подрињу:

Београд, 13. августа.

Непријатељ је свршено истеран са српске територије. Сад на операционој територији није остало више ни једног непријатељског војника. Напротив, на непријатељској територији има доста Срба и то у Босни, око Вишеграда који успешно напредују. Швапско зveckање сабљом, њихова заклетва: да ће послати поздрав-

ни телеграм из Београда аустријском цару у Беч на дан његовог рођења, самохвалисање да ће кроз два дана ручати у Нишу – завршило се коначним поразом и срамним бегством. Заробљени официри, лекари и војници, који су говорили са вашим коресподентом, једногласно тврде, да је, као што их је уверавала њихова виша власт, Србија неспремна за рат; она је водила два тешка рата с Турцима и Бугарима. Њени су војници изнурени, уморни и неспособни за бој. Они су чак против рата, и у Србији је могућна грађанска револуција. С тога поход у Србију биће само једна „казнена експедиција”, једна весела шетња. Нису бадава при прелазу четвртог корпуса код Шапца пукови прелазили преко понтонских мостова са музиком, која је на њиховом челу свирала веселе комаде и маршеве, а војници су певали и шалили се. Заиста, они су у брзо поверовали у то, јер нису срели регуларну српску војску, осем стараца из трећег позива, који су одступали пред огромном масом.

Они су сву своју злу вољу испољавали над мирним српским елементом. Стрељали су: жене, децу, и старце. Читав низ разбојништава констатовали су страни, беспристрасни, дописници. Снимљено је неколико интересантних извршених злочина од стране „цивилизоване” војске.

Мени је лично причао један Чех, прост редов, да је он, по наређењу свога претпостављеног, убио једну младу жену код бунара у селу коме није знао име. Мислили су, да ова има при себи бомбе. Претражили су леш и кућу, али, наравно, ништа од тога нису нашли. Таквих жртава има много. Срби су налазили своје сељаке, који су остали код кућа, по десет и четрнаест свезаних једно за другог, стрељани крај друма. Заробљени официри причали су ми, да се они стиде тих крвавих дела својих колега и војника.

У Шапцу, у приватним домовима и државним надлештвима, Аустријанци су секли и боли слике Краља, Престолонаследника и осталих чланова Краљевског Дома. Кад су ушли у ва-

рош, приморали су становништво да проба воду из бунара, јер су сумњали да вода није отрована. Затим су мештане потерали пред собом и преко њих пуцали. Кад су прошли, тако неколико километара, они су их пустили и наредили им да се не осврћу – иначе ће и на њих пуцати.

Кад је трећег августа непријатељски центар био пробијен од српске војске, која је притеснила шабачки одред ка Сави и опколила га, а један део натерала у правцу Митровице, наморивши га да бега преко баруштина и мочари, готово цео четврти корпус био је принуђен да ћути. Срби су управили све своје силе у правцу Лештице и готово уништили непријатеља на фронту: Цер-Иверак-Лозница. На том месту Аустријанци су претрпели страхан и потпун пораз, и оставили су само на том месту 15 до 16.000 мртвих и рањених. Тада је наступило на страни аустријских трупа једно панично бегство, које је могао зауставити само седми корпус, а који је хитно био пребачен из Темишвара. Он је успоставио тобожњи поредак одступнице. Да није било овога, седмог корпуса, непријатељ би сву своју артиљерију морао оставити у Србији. За сада се званично јавља, да је заплењено до сада преко шездесет топова, ма да их још траже и налазе по кукурузима и шумама. Тамо су нашли и један аероплан.

Када су Срби пребацили непријатеља преко Дрине, тада су почели да дејствују против Шапца. Прво су предложили шабачком одреду предају, која није била примљена. Затим су почели да бомбардују варош. Непријатељ се држао све до 11. августа, а тога дана, у подне, почео је да се прикупља на десној обали Саве и под заштитом артиљеријске ватре из монитора и батерија са Кленка, почео је да се пребацује на леву обалу. Срби су им оставили времена да направе нов понтонски мост, пошто је први био разрушен топовском ватром са Мишара. Кад је почело пребацивање непријатеља, Срби намах почну на њега да сипају страшну артиљеријску ватру. Мост је у моменту срушио

се средином својом у воду, а с њиме и хиљадама људи падали су у Саву. Тада је ватра одмах са српске стране пребачена на Кленак, где су се већ били искрцали извесни непријатељски делови. Једна за другом, тамо су се распрскале наше гранате, и у Кленку одједном чула се страшна експлозија. Цео простор био је обавијен густим димом и пламеном. Људи и разни предмети летели су у ваздух. Мисли се, да је једна од граната пала у артилеријски магазин или мунициону колону. Улице Шапца биле су очишћене са бајонетима.

Тако се завршило протеривање последњег дела непријатеља са Српске територије. Свршила се прва и навећа битка за сад у европском рату, где је славенизам ликовео над германизмом.

Ваш коресподент сасвим тачно саопштио је у првој депеши број корпуса непријатељевих, који су учествовали у овај великој битци. Њих је било шест: 8., 9., 4., 13., делови 15. и 7. из Темишвара, који је заштићивао одступницу. У првом борбеном реду налазили су се: 8. корпус т.ј. чешки, из Прага, и 13. српско-хрватски, из Загреба. Била су се браћа међу собом, једни свесно – бранећи своју Отаџбину, - а други по морању, - не знајући да се борба води за њих и за њихову слободу. Кад сам ја о овоме говорио заробљеном мајору Странском, он је плакао и рекао ми: - Ја сам се борио против Срба, а мој син, поручник, бори се у Галицији против Руса. То је страшно!"

У српско војсци је расположење врло велико. Не базирајући се на осмодневну битку, војници се поново међу собом бодре на борбу.

*

У овом моменту налазим се у Београду, пишем вам овај телеграм и чекам лешеве аустријских војника, који Савом плове и иду Београду са крвавог разбојишта.

Политика бр. 3792, 14. август 1914.

У МАЧВИ И ПОДРИЊУ

– Српска војска надмашила је сама себе у јунаштву и храбрости. – Како су пошли и како су прошли Аустријанци. – Јаничарска зверства над нашим становништвом. –

(НАРОЧИТИ ИЗВЕШТАЈ „ПОЛИТИЦИ“)

На Дрини, 12. августа

на стражи

Девет дана и девет ноћи, без сна и одмора тукли смо се а у прекидима маршевали или маневрисали. Девет дана и девет ноћи дрхтали су Мачва и Подриње под тешким јеком топовских батерија и проламали се грмљавином плотуна под којима се хтело излудети.

Три аустријска корпуса (девет дивизија) пошли су на нас. Тринаести (загребачки) корпус био је у центру, Осми (чешки) корпус чинио је лево, а петнаести (босански) корпус чинио је десно крило. Са севера су долазили четврти и седми корпус.

Балкан до сада није видео овакву битку и ми смо најзад, и ако је непријатељ био далеко надмоћнији, победили. И то не само да смо сузбили и претерали непријатеља, него смо га потукли до ноге, онеспособили га за сваку даљу озбиљну борбу.

Ерцхерцог Фридрих

Заробљеници се не слажу у исказима, али како по свему изгледа, главнокомандујући ове војске био је ерц-херцог Фридрих (главни инспектор целокупне аустр-угарске војске, а њему потчињени команданти били су барон генерал Ремен од Ременсфелда и генерал Поћорек (земаљски поглавар Босне и Херцеговине).

Њих тројица су изабрани као најбољи и најпозданији да сломе Србију и њих тројица вратили су се сада да се о њиховој погибији прича вековима, дуже него о погибији Хуњади Јанка.

Наши

Не може се рећи, ко је био бољи и храбрији у лавовској борби наших трупа, да ли војници, да ли подофицири и официри, да ли пешадија, да ли артилерија. Сви, једном речи сви, имали су срце Обилића и око Срђе Злопоглеђе. Ангажовано је било све од најстаријег команданта до последњег војника.

Наши команданти показали су јединствену храброст и умешност како у одбрани тако и у нападу. Команданти армија и дивизијари стајали су у киши куршума. Официри су добијали по четири и пет рана и нису напуштали своје трупе.

Српска војска у Подрињу и Мачви показала је како се бори и мре за отаџбину. Иверак, Добрич, Цер, Обреж, Тршићско Брдо, Попов Прлог, Јошава, Градац, Пушкаревац, Богичевац, Завлака, Марјановићев Вис ката 371 – лаворово су лишће на победничком венцу српских војника.

Је ли онда чудо, што су Аустријанци само у једном од сукоба губили по хиљаду људи, и што смо тако страшно потукли три пут јачег непријатеља. Наша артилерија, која је пратила пешадију стопу по стопу, пешадијска и митраљеска ватра, нож и бомба сатрли су Аустријске корпусе који су са песмом и узиком на челу прешли мостове – два код Лознице, један код Зворника, један код Лешнице и један код Шапца.

После пораза

Исти призори и исте слике које смо гледали после кумановске битке, јавили су се пред нама чим смо сатрли и отерали Аустријанце у бегство.

Читави срезови представљају разбојиште. На све стране гомиле несахрањених лешева, разбацани телећаци, пушке, поломљено оружје и хрпе муниције. Овде лежи хусарски калпак, а

онде виси на грани улански чаков. Ровови, шумарци пуни лешева, иза сваког грма, оградице, камена такође лешеви. Смрад, несносан смрад разноси се преко целог хоризонта.

Кукурузи, виногради, висови, удолице, готово свака стопа земљишта покривени су трговима аустријских пораза. Огромне просторије плаве се од шињела погинулих и рањених аустријских официра и војника. То је оно што још није сахрањено, а само у Солдатовића Гају Аустријанци су сахранили 640 својих лешева. Велико је њихово гробље и код Градца и код Завлаке и још толико места.

Уништени пукови

Колико смо до сада сазнао, од пукова који су се борили против нас, ови су готово сасвим уништени:

- шеснаести (вараждински) пук;
- седамдесет осми пук (пук генерала Раде Грбе из Осека);
- педесет други пук (мађарски, из Печуја);
- четрдесет други пук (мађарски);
- четрдесет шести пук (мађарски);
- тридесет седми пук (румунски, ерцхерцога Јосифа);
- седамдесет девети пук (из Оточца у Лици);
- двадесет шести пук;
- двадесет осми пук;

У некима од ових пукова остало је тако мало војника, да ће се морати придати другим пуковима, у другима од њих остало је свега за један батаљон људи.

Поред масе заробљених војника, и нових које наше патроле и сељаци тек сад проналазе скривене по пољима, заробили смо и врло много официра. И за чудо они, који су се држали у борби тако добро, понашају се сада тако бедно да изазивају гнушање.

Сви се они бране да нису криви за безбројна варварства која је, очигледно, аустријска војска

чини́ла по вишој наредби и у маси. И сви они сада осуђују то што је учињено!

Међу заробљенима је и један Србин лекар, бивши члан српског академског друштва „Зоре” из Беча. Он је био на служби у шеснаестом пуку.

Аустријски план

Засебно од аустријског ратног плана да се добије битка око Ваљева, па да се одатле у три колоне промаршира кроз Србију постојао је политички план да се тај поход на Србију изведе са словенским, у првом реду југословенским трупама.

Рачунали су: на тај ћемо начин најпоузданије ископати амбис мржње између Србије и њених саплеменика из монархије, па било да победимо или не”. А да би се тај јаз ископао што јаче наређено је целој војсци, упућеној против Србије, да кољу, убијају, пале и уништавају све што им падне под руку, тако да им становништво у Србији то никада не може заборавити.

И аустријска војска чинила је оно што ни дивљаци не би учинили. Она је извршила зверства каква културан човек не може ни да замисли а од којих би презао и окорели зликовац. Она је, повлачећи се и бежећи испред српских трупа, уништавала све што је могла, тако да Мачва и Подриње дају сада слику пустоши каква се није виђала још од времена чувених јаничарских похода и туркушких упада из Босне.

Подриње и Мачва личе данас на једно велико гробље да коме се разлеже запевка од које се и најнемилосрднијем човеку срце цепа. Огромна згаришта, разорена села, опустошене њиве и ливаде, воћњаци и виногради виде се свуда, на све стране, докле око допире.

Горе него у Књажевцу

Аустријанци су опљачкали све што су нашли, а оно што нису могли понети попалили су и поломили. Ракију и остало пиће попили су, а где нису могли попиту пустили су да истече. Сву живину су утаманили, све воће појели па затим дрвеће исекли. Сву стоку су отерали, а све ствари из кућа, које нису могли понети, изнели су поломили и попалили.

Људи, који су прошле године у јулу видели порушени Књажевац и опустошена заглавска и сврљишка села, уверавају ме да је све оно тамо право цвеће према овоме што се овде у Подрињу види.

Али све је то ситница и у свем том рушењу и уништавању не види се ни стоти део оне бестијалности која су Аустријанци показали у убијању мирног становништва.

Извршено је безброј злочина. Убијани су старци, жене. Девојке, деца. Непрестано налазимо нове лешеве и тек када се сељаци буду вратили из збегова можда ће се моћи утврдити број жртава.

Седамнаест лешева

Под једним мостом у Брезовици нашли смо седамнаест жртава: деца, жене, старци. Ја страшније слике у целом балканском рату, од Рујна до Скадра, нити у Арнаутлуку нити у рату са Бугарима, нисам видео.

Седамнаест лешева, везаних конопцима и испробаданих бајонетима, у сасиреној крви и са унакаженим лицима лежали у једној паклено страшној гомили. Трулеж их је већ била начела и ми смо били обневидели од суза, гледајући тај невиђени приказ и доказ аустријске културе.

Заклана цела породица

У селу Цикотама Аустријанци су заклали тамошњег свештеника, његову жену и сву ње-

гову децу. Зашто? То нико не зна. Сељани су се разбежали по планинама и шумама а шест лешева су неми...

Једно од свештеникове деце нема још ни десет година.

Међутим, Аустријанци су убијали и клали децу и од три године. Наши војници налазе такву онакажену одојчад по друмовима, по пољима, по опустелим домовима.

Гнусни злочини

У другом једном селу – из појмљивих разлога не помињемо име – аустријски официри силовали су све кћери тамошњег свештеника а њега самог повели везаног са собом.

Његов леш још није нађен, али о његовој јадној судбини и трагичноме крају не може бити сумње.

Скрнављење богомоља

Нарочито су Аустријанци ударили на цркве и свештенике.

У Драгинцима (Јаребицама), Грчарима и другим местима уводили су коње у цркве и оставили их ту да преноће.

У осталим селима аустријски официри натеривали су војнике да чине по црквама највеће скаредности.

Двеста девојака

Из сваког села, кроз које су прошли аустријски војници и официри вукли су сву женску чељад. Извршено је безброј насиља. Али то није све.

Рачуна се, да је на две стотине сеоских девојака отерано у Босну. По њиховим домовима разлеже се запевка, њихове ојађене породице преклињући траже помоћ...

Таоци

Као стари јаничари тако су и Аустријанци ударили намет где год су стигли и одводили су таоце из сваког места кроз које су прошли.

Газећи по свим правилима турских најезда Аустријанци су имали пред собом башибозучке чете босанских муслимана и штрафуна⁹ којима је било наређено, да убијају и дете у матери.

Данас се још не зна колико се наших поданика одвучени у Босну као таоци.

У Прњавору

Богато и лепо село Прњавор у Мачви је савршено уништено. Све је претворено у прах и пепео где год је крочио аустријски војник.

Чује се, да су убијени и неки од Самуровића, али за те вести нема потврде.

* * *

Мачва и Подриње, два најдивнија краја наше земље, опустошени су. Над разореним огњиштима диже се лелек ојађених, али се Мачва и Подриње ипак поносе што се на њима сломила аустријска сила и што ће њихово име остати записано у историји као бојиште на коме је задан смрти ударац у срце Аустрији.

Т.

Политика бр. 3793, 15. август 1914.

ШТА СУ НАМ ПРИПРЕМАЛИ

Србијом је требала крв потоком да потече

Ваљево, 19. августа.

Приликом гоњења непријатеља, наша је восјка нашла један примерак штампаних упутстава⁹.

⁹ Кажњеника.

аустријског корпуса под насловом „Директиве за држање према становништву у Србији“. У тим упутствима каже да рат води аустријску војску у непријатељску земљу, чије је становништво испуњено фанатичном мржњом према Аустријанцима и да, према таквом становништву нису умесни никакав хуманитет и благодарност, него шта више штетни. Зато се наређује трупама највећа строгост према Србима. Сви неунформисани борци, на српској страни, имају се безусловно потући. Ко у овом случају буде имао милости, биће најстроже кажњен. Чим се уђе у једно место треба узети неколико талаца, првенствено свештеника, учитеља и угледних поседника. Ако ма који метак буде из места испаљен на трупе, сви се таоци имају безусловно побити. У сваком месту извршиће се претрес кућа и покупити оружје. Свака кућа, у којој се нађе оружје биће уништена. Ако се становници такве куће не би могли ухватити, обесиће се најугледнији мештани, који би према околностима, могли дати обавештења о одсутнима, па не би хтели то учинити. Више од три човека не смеју заједно стајати на улици. Ни једно звоно не сме звонити Служба Божија допуштаће се само на молбу мештана и само на отвореном месту, - пред црквом. Проповеди се ни у ком случају неће допустити. За време службе држаће се, у близини цркве, одељење спремно за паљбу. У сваком становнику, који се изван насељеног места, нарочито у шумама нађе не гледати ништа друго до чланове банде, који су своје оружије сакрили, да се оружје тражи нема се времена. Ове људе, ако ма по чему изгледају сумњиви, смлатити.

Нашој храброј војсци пала је у руке и оригинална заповест аустријске 9. корпусне команде, под потписом самога генерала Борштајна. Заповест је издата у Руми 2/14. августа и носи број 33. Она гласи:

„Услед непријатељског држања у Клеку и Шапцу треба и с ове стране границе, у свим местима која су од трупа поседнута, или ће

бити поседнута понова узети таоце и држати их код трупа. Ове ваља, у случају кривица против војне власти (напад и уздаја) од стране становништва, одмах погубити, а места на непријатељском земљишту спалити. Право на спаљивање места на сопственој територији задржава себи корпусна команда. Ова ће се заповест одмах обзнанити народу преко полицијских власти.

Стража бр. 214, 22. август 1914.

ИЗ БОЈА У БОЈ

– Крупне и ситне слике из наших победа. –

(НАРОЧИТ ИЗВЕШТАЈ „ПОЛИТИЦИ“)

На Дрини 13. августа
на стражи

Командант једне наше дивизије на Дрини, пошто је утрошио и посљедњу чету своје резерве, наредио је свим својим ордонансима и жандармима да пођу за њим.

Он сам је узео у једну руку револвер а у другу руку бомбу и ушао у стрељачки строј вичући:

- Војници, гледајте како ће овде заједно са вама да погине ваш командант за Краља и нашу драгу Отаџбину!...

*

Други командант дивизије, опет на Дрини, пришао је уз саме стрељачке ровове.

Непријатељ, који је нападао са десетак пута јачом снагом час на једно час на друго крило, почео је потискивати наше трупе које су давале циновски отпор.

Пошто је десна непријатељска колона била готово зашла за наше лево крило, наређено је постепено повлачење. Морала се прво извући артилерија, која је ту била концентрисана. И докле није уклоњена и последња кара, коман-

дант је, усправљен и неустрашив, остао код стрељачког низа.

А то је све било само на неколико стотина метара далеко од непријатеља.

*

Пешадијски мајор Павле Јуришић¹⁰ није хтео да изађе из строја и ако је добио пет тешких рана.

Остао је командујући и пуцајући и сам докле га нису оставиле и посљедње силе.

Тек тада су га изнели из строја и однели на превијалиште.

*

Један редов, Ужичанин, при нападу на Марјановићевом вису јуришао је на аустријски митраљез и обема рукама обгрлио је цев.

Непријатељска зрна из тога митраљеза престругала су му јуначке груди...

*

Приликом напада на Баштански Вис указала нам се у шуми и шљиварима, који су на самом врху, ова страховита слика:

Неколико чета из 78 пешадијског пука (српско-хрватског) и 52 пешадијског пука (мађарског) лежале су као покошене. Официри, подофицири, војници лежали су мртви и рањени, у локвама крви са раскомаданим телима и изрешетаним оделом.

Ту је била и застава 52. пука, која означава место штаба, а по земљи је лежало расуто оружје, трубе, добоши.

¹⁰ Павле Е. Јуришић Штурм (1883-1925), синовац генерала Павла Јуришића Штурма. Детаљније види: Српски биографски речник, т. 4, Нови Сад 2009, стр. 769.

Питао сам једног тешко рањеног фенриха¹¹:

- Како изгинусте овако у гомили?
- Ваше кугле (артилерија) сатраше целу регименту! Одговорио ми је он мучећи се од болова.

*

Један отац – Виргил Кауфман, из Ниомја у Угарској – пише своме сину Францу у 16 чети 53 пешачког пука:

„Добили смо твоју карту. Ми смо ти чешће писали, а видимо да ниси добијао.

Чувај се и знај да је овамо већи рат него тамо код вас.“

*

Рањени мађарски потпоручник Стрнка причао ми је смејући се горко:

- Наше новине, које нарочито растурили међу војску, објавиле су, да су аустријске и немачке трупе већ у Москви, да су Турци у Битољу а Бугари у Нишу!

*

Један Србин, резервни официр из 79. Јелачићевог пука, који се предао на Дрини, прича како је панични страх захватио аустријске трупе.

Прелазећи Дрину, каже он, официри, Мађари и Немци, обећавали су војницима: „За три дана бићемо у Ваљеву, за седам дана у Нишу“.

А кад су добили батине официри су, бежећи, престизали војнике бацајући и једни и други сву своју опрему. – Овакве бежаније, завршава тај Србин, није било ни на Кенигрецу¹² када су наши из двадесет шестог пука, бежећи од

¹¹ Заставник, најнижи официрски чин у аустроугарској војсци.

¹² Königgrätz, мјесто битке из Аустро-пруског рата 1866. године, гдје су пруске трупе нанијеле одлучујући пораз аустријској војсци.

Пруска кроз шуме викали: „Подрж', Боже, овако до Футога!“

*

Тај исти Србин, аустријски официр прича даље, да је ономад десеткован један батаљон 70. пешачког пука (Срби из Срема). Сваки десети војник и подофицир стрељани су зато што се тај батаљон побунио.

У аустријској војсци нема одушевљења него се све држало најкрућом дисциплином и ободрењем да се пљачка што се дохвати, а официри су се били полакомили да ће од шале добити више чинове. Али кад су видели, да са Србијанци не шале, ти официри су и на маршу и у борби стално позади.

Снабдевање аустријске војске је никакво. За осам дана примио је сваки по 4 кутије конзерве, пексимита и само једну малу порцију хлеба.

Српски, хрватски и слованачки пукови измешали су са Немцима и Мађарима и свуда игурају у прве редове, док су чисти немачки и мађарски пукови увек позади, у резерви.

Грешне југословенске војнике и подофицире стрељају за најмању ситницу.

*

Аустријанци нису заузели ни један округ у Србији, а већ су били издали прокламације Фрање Јосифа „моме драгом народу у Србији“. У тој се прокламацији обећавала златна брда и било је објављено, да се Србија присаједињава осталим српским земљама у аустро-угарској монархији, „јер је то драгом Богу било угодно“!...

Међутим, војска тога истог Фрање Јосифа опљачкала је тај исти „драги народ“ до голе коже. Официри и подофицири убијали су мушку децу од пет година, клали су старце и бабе пљачкали жене и силовали девојке.

У Лозници су на име уцене узели 30.000 динара, опљачкали су све радње и приватне куће а одвели су у ропство највиђеније људе из Јадра и Мачве.

*

Када су наши извршили на Марјановићевом вису јуриш, какав се врло ретко виђа, бомбама и бајноетима нагнали су у бегство читав један батаљон шеснаестог пука.

Међу погинулима и рањенима остао је и један Личанин, фељбаба (наредник). Лежи и пуца на наше.

- Предај се! Виче му један наш каплар.
- Царски граничари се не предају! Живио цар! Узвикнуо је Личанин дижући поново пушку!
- Е, онда иди и поздрави царевог сина и Фрању Фердинанда завршио је каплар сручивши му метак посред чела.

*

Мађари су се борили добро и били су препредени у боју. Кад су им се наши приближавали, Мађари су отварали страховиту ватру. Али јунаци са Куманова и Брегалнице нису се ни освртали на кишу куршуба, него су јурили до мађарских ровова и ускакали у њих.

- Нем лени! Нем лени! (Не пуцај, не пуцај!) дрекали су тада Мађари.
- Богме, не знамо ми шта ти то значи, извињавали су се наши довршавајући посао.

*

Наша артилерија била је изванредна. Често, врло често она је долазила на неколико стотина метара близу непријатеља. Због тога има и погинулих и рањених артилеријских и официра и подофицира и војника. Али ће их Аустријаци запамтити до века.

- Аман! Узвикује један фелдвобел, муслиман Хрват из Босне. Ваше топништво и ваши сељаци сахранише нас!...

*

Наша коњица је била дивна. У јуришу, који је извршила на аустријску коњичку дивизију, наша коњица је извршила такву сечу каква се у историји коњичких јуриша ретко бележи. Наши команданти пукова и официри са исуканим сабљама јурили су на челу својих пукова и ескадрона и аустријска коњичка дивизија, преполовљена и онакажена, натерана је у бегство.

*

Један заробљени Хрват из 26 пука прича:

- Знате кад је наређен рикцуг, (одступање) настала је страшна паника. То више није био ни рикцуг без раста (одступање без одмора) него једно лудо бежање при коме се маса њих подавила у Дрини“

*

Један заробљени Чех, резервни поручник пита ме:

- Просим Вас пане, а да ли је овде пуковник Воја Живановић?
- Одакле ви знате пуковника Живановића?
- Како да га не знам! Прихватио је светлих очију пан Чех. Упознао сам се с њим на соколским свечаностима. Био сам у Нишу. Дивно су нас тамо дочекали и угостили кад смо ишли на соколски слет у Софију.

*

Неочекивано и дотле невиђено јунаштво Срба сломило је дух, морал и дисциплину у аустријској војсци.

Један њихов заробљени официр прича ми:

- када смо прешли Дрину, наш командант дивизије рекао на је: „Направили смо српски Седан¹³. Сва српска војска опкољена је“.

Али сутрадан место нашег напада на „опкољену српску војску“, издата је наредба за „рикцуг“. Колона је ишла кроз колону, пук је газио пук, после су пешаци прсли куд који и све се растурило по кукурузима, шљиварима и шумама.

Само један једини официр у нашој регименти, још увече чим нам је командант дивизије саопштио о Седану, рекао нам је брижно:

- Немојте се веселити људи! Ово што је било на Дрини и што се тамо тукло с нама то је ландштурм. Али кад наиђу они од Ваљева ми ћемо ватати чистац и нећемо кад имати да тражимо мостове!“

Тако је и било.

T.

Политика, бр. 3794, 16. август 1914.

СРПСКЕ ЛОВОРИКЕ

– „Тајмс“ о српским победама. – Аустрија има да исплати српске рачуне. –

(Телеграм пресбиро-у)

Лондон, 14. августа.

„Тајмс“ у уводном чланку врло се повољно изражава о Србији поводом последњих ратних догађаја. Између осталог каже ово:

„Гордост Аустро-Угарске претрпела је у првој фази рата срамоту, која се не може избрисати. Задобијање ове прве одлучне победе у створеној борби против једне силе централне Европе част је, која је припала храброј српској војсци.“

¹³ Мјесто битке из француско-пруског рата 1870. године, гдје су пруске трупе опколиле и заробиле главнину француских снага и цара Наполеона III и тиме одлучиле исход рата.

Све силе ангажоване у рату против пруског милитаризма и ученика њихових доктрина, поздравите малу краљевину, која је тако брзо побрала толике ловорике.

Срби имају још великих рачуна са Аустријом и тражиће, да они до краја буду тачно исплаћени“

Политика, бр. 3794, 16. август 1914

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
ПЕТРА I
ПО МИЛОСТИ БОЖИЈОЈ И ВОЉИ НАРОД-
НОЈ
КРАЉА СРБИЈЕ
МИ
АЛЕКСАНДАР НАСЛЕДНИК ПРЕСТОЛА

На предлог Нашег Војног Министра, производимо:

У чин војводе, ђенерала Степана Степановића.

Наш Војни Министар нека изврши овај указ.

20. августа 1914. год.

У Богатићу.

АЛЕКСАНДАР с.р.

Министар Војни

пуковник

Душан П. Стефановић с.р.

Српске новине, бр. 192, 27. август 1914.

Приредио:

Мр Иван Обрадовић

Принцип у тамници или борба за интерпретацију атентата и личности атентатора

Мало је сведочанстава о тамновању Гаврила Принципа у Терезину. Најпознатије су белешке психијатра, др Мартина Папенхајма (Martin Rappenheim), доцента универзитета у Бечу. Он је од октобра 1915. до јуна 1916. године, као војни обвезник, био распоређен у тамницу у Терезину где су робијали атентатори на надвојводу Франца Фердинанда. Папенхајм је био надлежан за здравље Гаврила Принципа, али је своје сусрете с њим користио и да дође до података о Принциповим политичким и идеолошким ставовима. Затвореник је пристајао да разговара, јер су то биле ретке прилике да уопште с неким проговори. Услови његовог тамновања су били нарочито тешки: више-

годишња самица, окови, слаба исхрана, тама, одсуство информација. Принцип је, по сведочењу лекара, почетком 1916. године покушавао да се убије, јер више није имао чему да се нада.¹ Прве покушаје самоубиства учинио је одмах после атентата, али цијанкалијум није деловао, а пиштољ су му отели.

Папенхајм је записивао своје разговоре са Принципом, а сачувао је и две кратке белешке од 12. маја и 5. јуна 1916. године, које је својом руком написао најпознатији затвореник Терезине.

¹ *Princip o sebi*, Zagreb 1926, стр. 12. Принцип је о самоубиству говорио и на стр. 13 и 14. Публикација се у електронској форми налази на сајту Народне библиотеке Србије: <http://velikirat.nb.rs/items/show/1255>

